

УДК 373.542

МАРІЯ ТАДЕЄВА,
доктор педагогічних наук, професор
(Україна, Рівне, Національний університет водного господарства та природокористування)

MARIYA TADEYEVA,
doctor of pedagogical sciences, professor
(Ukraine, Rivne, National University of Water Management and Nature Resources Use)

orcid.org/0000-0002-3853-3668

ЛЮДМИЛА ГОДУНКО,
старший викладач
(Україна, Сарни, Сарненський педагогічний коледж Рівненського державного гуманітарного університету)

LIUDMYLA HODUNKO,
senior teacher
(Ukraine, Sarny, Sarny Teacher's Training College of Rivne State University of Humanities)

orcid.org/0000-0002-5505-3383

**Підтримка викладання мов національних меншин
у сфері освіти Чеської Республіки**

**Support for Teaching of Minority Languages
in the System of Education of the Czech Republic**

У статті здійснено аналіз стану викладання мов національних меншин у багатонаціональній Чеській Республіці. Обґрунтовано актуальність вивчення та узагальнення зарубіжного досвіду мовної освіти національних меншин. Окреслено мовну ситуацію у багатомовному середовищі Чехії та вказано на існуванні різних типів шкіл для національних меншин поряд із школами з державною мовою навчання. Акцентовано увагу на особливостях вивчення мов національних меншин: польської, словацької, німецької, болгарської, угорської, української, російської, русинської та ромської. Безпосередньо у чеських університетах готують вчителів для шкіл національних меншин. Висвітлено проблеми освіти та навчання мігрантів з Азії та Африки, кількість яких зростає. З'ясовано, що розробляється Концепція мовної освіти дітей дорослого населення мігрантів. Авторами відмічено важливість вирішення мовних питань національних меншин Чехії.

Ключові слова: мова національної меншини, мовна освіта, багатомовне середовище, викладання мов, інтеграційні процеси.

In this article the authors analyse the state of teaching of minority languages in the multinational Czech Republic. The actuality of study and generalization of foreign experience of language education of minorities were discoursed. It was outlined the linguistic situation in the multilingual environment of the Czech Republic. Czech is the only official language. According to the Constitution of the Czech Republic and the Charter of Human Rights and Freedoms all members of linguistic minorities are allowed to use their mother tongue. The attention was paid to the features of studying minority languages: Polish, Slovak, German, Bulgarian, Hungarian, Ukrainian, Russian, Ruthenian and Roma. Thus, the Czech Republic offers minority children education in their mother tongue at all levels (with the exception of higher education) and in all subjects (except for the subject – Czech language). It was indicated the existence of different types of schools for ethnic minorities, along with schools with the state language training. Officially, there are three ways to receive education in one's mother tongue; there are schools where subjects are taught in the language of a national minority; there are schools where Czech is the dominant instructive language, but the language of a national minority is taught as an optional subject; and finally, there are dislocated classes where subjects are taught in the language of a national minority. Directly the Czech universities prepare teachers for schools of national minorities. The authors outline the problems of education and training of migrants from Asia and Africa, the number of which is increasing. It is found that the Concept of language education of children of the adult population of migrants is being prepared. Since 1991, the rights of national minorities in the Czech Republic have been officially established in laws. However, a striking lack of education in minority languages still exists. The authors note the importance of addressing the language issues of national minorities of the Czech Republic.

Key words: minority language, language education, multilingual environment, language teaching, integration processes.

Постановка проблеми у загальному вигляді... У сучасних умовах розвитку суспільства спостерігається зростання ролі мовної освіти етнічних меншин як важливого чинника інтеграційних процесів у межах Європейського Союзу. Етнічне відродження, активні інтеграційні процеси на території Європи сприяють набуттю національними меншинами якісно нової ролі в суспільстві. Без вирішення мовних питань національних меншин – відповідно до вимог сучасного демократичного розвитку – входження Чеської Республіки до ЄС значно ускладнилося б. Вивчення чеського досвіду реформування мовної освіти національних меншин може бути корисним і для багатонаціональної України на шляху до євроінтеграції.

Аналіз досліджень і публікацій... В Україні мовним аспектам державної етнополітики з метою наближення її до стандартів ЄС присвячена низка наукових праць. У монографії М. Тадеєвої визначені стратегії сучасної іншомовної освіти в чеських школах [1]. Цінними для нас є результати досліджень стану вивчення мов національних меншин у Чеській Республіці таких дослідників, як: П. Вінсер (P. Winther) [8], Д. Вон (D. Vaughan) [7], С. Свейдарова (S. Svejdarova) [6] та інших. Цінними для нас також є результати досліджень мовної освіти у працях чеських лінгводидактів таких як К. Дворакова (K. Dvorakova), З. Факлова (Z. Faklova), С. Ганусова (S. Hanusova), Д. Коварікова (D. Kovarikova), П. Найвар (P. Najvar) та інших.

Формулювання цілей статті... Отже, метою статті є аналіз стану викладання мов національних меншин у багатонаціональній Чеській Республіці з метою впровадження позитивного досвіду в освітню систему України, а також визначення специфічних особливостей мовної освіти цієї країни.

Виклад основного матеріалу... Чеська Республіка підписала Європейську хартію регіональних мов або мов меншин у 2000 році. Чеська Республіка підписала Конвенцію про захист національних меншин в 1995 році і ратифікувала її в 1997 році. Перша повна доповідь про виконання Конвенції про захист національних меншин була представлена Чеською Республікою в 1999 році, а друга доповідь – в 2004 році. Починаючи з 1991 року, права національних меншин у Чеській Республіці були офіційно встановлені відповідно до закону. Однак, все ще існують проблеми, пов'язані з відсутністю освіти мовами меншин. Чеський уряд визнає це у вищезгаданій другій доповіді відповідно до Конвенції [5]: «Не зважаючи на політичні концепції Міністерства освіти з використанням елементів культури, історії та мови національної меншини, все ще існують прогалини у здобутті полікультурної освіти.»

За офіційними даними існує три способи здобути освіту рідною мовою. По-перше, функціонують школи, де предмети викладаються мовою національної меншини; по-друге, є школи, де чеська мова є домінуючою мовою навчання, але мова національної меншини викладається як факультативний предмет; по-третє, у деяких школах створені спеціалізовані класи, де предмети викладаються мовою національної меншини [5].

Варто зазначити, що у Чеській Республіці єдиною офіційною мовою визнано чеську. Згідно з Конституцією Чеської Республіки та Хартії прав людини і свобод усі члени мовних меншин мають право користуватися своєю рідною мовою. Мовами національних меншин у Чехії є польська, німецька, англійська, українська, угорська, словацька, сербська, хорватська, болгарська та інші. З 10 мільйонів жителів Чехії 95% населення говорять чеською як рідною мовою.

Чеська Республіка належить до таких країн, що пропонують дітям національних меншин здобути освіту рідною мовою на всіх освітніх рівнях (за винятком вищої освіти) і з усіх предметів (крім предмета – чеська мова). Тим не менш ця ситуація відображає вимоги тих батьків, які становлять більшість своєї меншини. Таким чином, освіта, що надається, залежить від шкільного середовища і наявності конкретної громади в школі. Однак, можуть бути класи з навчанням мовою меншини на індивідуальній основі, в яких навчаються також діти, які не належать до меншини. Створення шкіл незалежно від мови навчання залежить від мінімальної кількості учнів (15 учнів для дошкільних закладів, 13 – для початкових шкіл, 17 – для середніх шкіл). У випадку подання заяв щодо навчання мовою національної меншини у середніх школах Міністерство освіти, молоді та спорту має право після ретельного розгляду кожної заяви знизити ці показники [3, с.2].

На сьогодні польська меншина є єдиною національною меншиною в Чеській Республіці з повністю розвиненою шкільною системою, в якій усі предмети вивчаються мовою меншини. Це можна пояснити тим, що у двох чеських районах на чесько-польському кордоні, таких як Фрідек-Містек і Карвіна, більше восьми відсотків місцевого населення належать до польської меншини. Цей регіон має систему польської освіти від дошкільних установ до рівня середніх шкіл і середніх спеціальних навчальних закладів. Польський педагогічний центр у Чехії, заснований чеським Міністерством освіти, молоді та спорту, дбає про видання підручників і методичних посібників. Функціонує приблизно 65 шкіл (дитячі садки – *materske skoly*, основні школи – *základní skoly* (у т. ч. одна спеціальна основна школа) і середня загальноосвітня школа – гімназія – *gymnasium*), які пропонують навчання польською мовою. Функціонують три вищі технічні школи, в яких діють

класи з польською мовою навчання. За статистичними даними 2004 року школи з навчанням польською мовою відвідують майже 4000 учнів (у т. ч. 700 дітей в дитячих садах, 2300 учнів у початковій і майже 500 – у середніх школах). Крім того, існують різні середні школи з двомовним чесько-польським потоком (340 учнів) [4]. Створений освітній центр для таких шкіл, де навчальні матеріали були розроблені і опубліковані, і де навчаються і вчителі польської мови. На університетському рівні польська мова вивчається в університеті міста Острава, так у 1990 році був створений освітній орган для навчання польської етнічної групи в Чеській Республіці в університеті Острави [8].

Всі викладачі, які працюють у школах польських меншин є носіями польської мови, навіть, якщо це не вимагається державою, можуть бути випускниками чеських або польських університетів. Вчителі, які не є носіями мови, повинні скласти іспит польською мовою. Зазвичай, польська меншина бажає, щоб рідною мовою цих вчителів була саме польська мова. На підставі угоди з Польщею у Чеській Республіці можуть працювати вчителі з Польщі, якщо їх не достатньо в Чехії. Вчителі повинні бути випускниками факультету освіти або факультету мистецтв чи природничих наук, спорту і т.д.. Їхня підготовка оплачується державою. За статистичними даними Eurýdice у Чехії працює приблизно 340 учителів польської мови [3, с.2].

Хоча словацька меншина є найбільшою за чисельністю в Чеській Республіці (2% від загальної кількості населення), але вона не вивчалася в дошкільних закладах освіти, початкових та середніх школах, а також у технічних і професійно-технічних училищах (за винятком словацька початкова школа в Чехії). У доповіді Eurýmosaic про стан вивчення словацької мови в Чеській Республіці вказується на те, що у першій половині 90-их років початкова школа в місті Карвіна була єдиною дієвою словацькою школою на території ЧР, але вона припинила своє існування в кінці 90-их років через малу кількість учнів. До поділу Чехословаччини у 1993 році словацька мова була включена до шкільної програми. Після 1993 року ситуація змінилася, хоча деякі освітні заклади продовжували викладати словацьку мову. Згідно з результатами дослідження Eurýmosaic словацька мова тепер викладається лише на університетському рівні в Чеській Республіці (факультети чеської та словацької мов в університеті Масарика в Брно і Карлів університет у Празі). У доповіді Eurýmosaic про вивчення словацької мови в Чехії можна прочитати, що дослідження, проведене у вісімдесятих роках, показало, що більшість словаків не відчували потребу в словацькій середній освіті для своїх дітей, хоч у Празі, де живуть тисячі словаків, ніколи не було жодної словацької середньої школи [9].

Представники німецької меншини були зацікавлені у створенні своїх власних шкіл або класів з німецькою мовою навчання. Для вивчення німецької мови в Чехії німці мали лише одну можливість отримати освіту рідною мовою. До війни близько 3,5 мільйона німців жили в Чехословаччині. Більшість з них були депортовані або вислані після 1945 року. За часів комуністичної Чехословаччини було заборонено говорити по-німецьки. Однак все змінилося після падіння комунізму. Були створені двомовні школи, в яких навчалося небагато учнів з німецької меншини, а решта – корінне населення. З 1995 року у Празі була створена двомовна чесько-німецька граматична школа: гімназія Томаса Манна, заснована Спілкою німців у Празі. Німецька мова, історія та література викладаються в цій школі, і, навіть, мова частково функціонує як мова навчання. Школа готує студентів до отримання німецькомовного диплома П-КМК, що дає можливість цим студентам вступати до німецьких університетів. У школі навчається 114 учнів. Однак, більшість учнів школи вивчають чеську мову як рідну мову. Ця приватна школа отримує допомогу від уряду Чехії і кількох німецьких фондів [7]. У 1997 році була відкрита початкова школа Бернара Болзана у місті Табор. Це чесько-німецька школа з поглибленим вивченням мови. Також Спілкою німців у Празі була заснована чесько-німецька приватна початкова школа, в якій навчаються не лише представники німецького або чеського походження, але й учні з інших етнічних груп (наприклад, словаки, поляки, серби, китайці, росіяни, в'єтнамці, українці). Німецька мова викладається у школі як факультативний предмет з першого класу. Німецький уряд підтримує школу, фінансує навчальні матеріали та здійснює оплату вчителям німецької мови.

В цілому мовна ситуація німецької меншини в Чехії не є сприятливою. Більшість молодих людей, що належать до громади, вивчають тільки чеську мову у школі. На думку чеського уряду не є можливим створення системи освіти для німецької меншини, тому що «представники, які належать до німецької національної меншини, розкидані по всій Чеській Республіці в результаті державної політики після Другої світової війни». Практично це означає, що, згідно з чеським законодавством, існує недостатня кількість студентів в окремих містах і муніципалітетах, щоб відкрити там німецькі школи, хоч німецька мова вивчається як навчальний предмет у багатьох школах, а також у дошкільних закладах [4].

Слід наголосити, що такі мови національних меншин, як болгарська, грецька, угорська, російська, українська, русинська в освіті Чеської Республіки майже не представлені. Функціонує

болгарська школа в Празі (школа Петра Берона), але вона підключена до Посольства Республіки Болгарія і відповідно – до системи болгарської освіти. Поглиблене вивчення чеської є частиною навчальної програми цієї школи. Болгарська мова також може вивчатися на університетському рівні в Чеській Республіці на факультетах славистики. Можна також вивчати хорватську на цих факультетах. Але немає хорватських середніх шкіл. Грецькі школи зникають через репатріації великої кількості греків. У 2000-2001 навчальному році грецька мова викладалася як предмет у школах декількох міст із загальною кількістю 190 учнів. Угорську мову можна вивчати на університетському рівні. Крім того, Асоціація угорців, які проживають в Чехії пропонує відвідувати курси угорської мови для дітей з угорських сімей. У Чеській Республіці є групи людей, які вважають російську своєю рідною мовою (18,746 чоловік). З цієї причини російська мова і досі вивчається в кількох початкових школах і вищих навчальних закладах. У Чехії немає освіти русинською та українською мовами, хоча функціонує початкова «Рідна Школа» за підтримки ініціативи України в Чехії. Кількість учнів, які вивчають українську мову в цій школі, невідома [4].

Варто зазначити, що вищезгадані національні меншини не були зацікавлені у створенні власних шкіл [3, с. 2]. Деякі мови меншин вивчаються на факультативних курсах. Місцеві органи влади ухвалюють рішення щодо стану вивчення цих мов, а також створення відповідних шкіл. Відсоток шкіл, які пропонують вивчення цих мов, дуже низький (близько 0.001%). У Чеській Республіці підтримуються також нетериторіальні мови. Починаючи з 1999 року, єврейська гімназія була включена в мережу шкіл. Іврит є обов'язковою мовою в цій школі. Школа фінансується державою із загального бюджету [3, с. 3].

У Чехії проводяться заходи щодо покращення освіти дітей ромів. Перед початковою школою діти ромів можуть відвідувати підготовчі класи, які організуються Міністерством освіти. Функціонує приблизно 115 таких класів, працюють так звані педагогічні помічники ромів на першому етапі основних класів школи (початкова освіта), які допомагають дітям циган подолати мовний і соціальний бар'єри, сприяти соціалізації і оволодінню чеською мовою, а також запобігти небажаній асиміляції. З метою заохочення викладання циганської мови і навчання вчителів циганської мови була прийнята Концепція державної політики щодо населення ромів, щоб допомогти їхній інтеграції в суспільство у червні 2000 року. Дана Концепція вимагала створення факультету мови ромів у Карловому університеті або іншому університеті. Крім викладання циганської мови з обома її діалектами, якими більшість ромів, що живуть у Чеській Республіці, розмовляють – словацький і валашський діалекти. Даний факультет забезпечує дослідження в галузі освіти, участь у видавничій діяльності, друк періодичних видань та навчальних матеріалів. Факультет готує вчителів циганської мови для всіх рівнів освіти [3, с.3].

У Чеській Республіці здійснюється підтримка мов громад мігрантів. Діти іммігрантів з раннього дитинства навчалися разом з чеськими дітьми в тих самих класах, незалежно від їхнього рівня володіння чеською мовою. Якщо недостатній рівень знань чеської мови не дозволяв дітям продовжувати навчання, вони залишалися в тому самому класі на наступний рік. Досвід показав, що повсякденний контакт з чеськими дітьми в природному середовищі школи, є дуже ефективним способом оволодіння чеською мовою. З 2001 року школи мали можливість організувати спеціальні класи для вивчення чеської мови в організованих притулках [6].

Варто наголосити, що питання освіти та навчання мігрантів у Чеській Республіці, як і в інших країнах ЄС, ще повністю не вирішені. Вони можуть навчатися у школах Чехії або таборах біженців. На даний момент готується Концепція Освіти дітей батьків-мігрантів, яких прибуває все більше із країн Азії та Африки. Політика щодо національних меншин в Чеській Республіці є неоднозначною, аналогічною ситуації міжнародного та європейського права. До цього часу не досягнуто єдиної думки щодо мовних прав меншин іммігрантів. Закони, що регулюють права мовних меншин, є невизначеними і їхня інтерпретація суперечлива. Оскільки держава не просувається вперед щодо будь-якої чіткої позиції по відношенню до меншин іммігрантів, то їхня позиція багато в чому залежить від їхньої власної діяльності. Основною причиною цього є їхня власна інертність і відсутність інтересу в збереженні своєї культури [6].

Висновки... Таким чином, аналіз стану викладання мов національних меншин у багатомовному середовищі Чеської Республіки дозволяє визначити такі основні досягнення у сфері мовної освіти школярів:

- 1) гарантування прав національним меншинам на освіту та навчання рідною мовою, крім державної чеської;
- 2) фінансування незалежних шкіл національних меншин, які є невід'ємною складовою в системі освіти Чехії, поряд із школами із державною чеською мовою навчання;
- 3) функціонування різних типів шкіл з мовою навчання національних меншин;
- 4) організація підготовки вчителів для шкіл національних меншин у чеських університетах;

- 5) існування власної польської освітньої системи національної меншини поляків через проживання великої кількості представників цієї меншини разом біля чесько-польського кордону;
- 6) словацькомовна меншина значна за чисельністю, але не зацікавлена у вивченні словацької мови;
- 7) недостатня кількість німецьких шкіл для етнічних німців, які проживають по всій території Чехії;
- 8) низький відсоток шкіл для таких національних меншин як болгарська, грецька, угорська, українська, російська. Дані мови вивчаються як факультативні предмети;
- 9) проведення низки заходів для залучення дітей ромів до шкільного навчання і мовної освіти.
- 10) розроблення Концепції мовної освіти дітей дорослого населення мігрантів.

До перспективних напрямів досліджень у даній сфері вважаємо за доцільне віднести такі проблеми, що стосуються викладання мов національних меншин. У цьому аспекті наша стаття не вичерпує всіх напрямів досліджуваної проблеми. Перспективним та актуальним для подальших наукових пошуків вважаємо вивчення та узагальнення досвіду організації мовної освіти дітей-мігрантів різних вікових категорій: учнів початкової, середньої та старшої школи, а також студентів коледжів та університетів Чеської Республіки. Особливо важливим аспектом для подальшого дослідження є організація навчання рідної та іноземних мов дітей національних меншин, а також підготовка вчителів до роботи з цією категорією школярів.

Список використаних джерел і літератури/References

1. Тадеєва М. І. Розвиток сучасної шкільної іншомовної освіти в країнах-членах Ради Європи: монографія М.І. Тадеєва. Тернопіль: Навчальна книга: Богдан, 2010. – с. 313-322. / Tadeyeva M. I. Rozvytok suchasnoi shkilnoi inshomovnoi osvity v krainakh-chlenakh Rady Yevropy: monohrafiya M. I. Tadeyeva (The development of modern school foreign language education in the member states of the Council of Europe: a monograph), Ternopil: Navchalna knyha: Bohdan, 2010. – pp. 313-322. [in Ukrainian]
  2. Тадеєва М. І. Розвиток шкільної іншомовної освіти в Чеській Республіці / М. Тадеєва // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. - 2012. - Ч. 2. - С. 272-281. / Tadeyeva M. I. Rozvytok shkilnoi inshomovnoi osvity v Cheskiy Respublitsi (The development of school foreign language education in the Czech Republic) Zbirnyk naukovykh prats Umanskooho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. – 2012. – Ch.2. – pp. 272-281. [in Ukrainian]
  3. Foreign Language Teaching in Schools in Europe. Situation in Czech Republic / Report drafted by Eurydice Unit. – Praha: Institute for Information on Education. – 2001. – P. 2-24. [in English]
  4. Minority Languages in Education in the Czech Republic <http://www.mercator-research.eu/minority-languages/language-factsheets/minority-languages-in-education-in-czech-republic> [in English]
  5. Second Report submitted by the Czech Republic pursuant to article 25, paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (Received on 2 July 2004) https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_2nd_SR_CzechRepublic_en.pdf [in English]
  6. Sylva Svejdarova LINGUISTIC HUMAN RIGHTS OF IMMIGRANTS IN EUROPEAN STATES (A CASE STUDY OF THE CZECH REPUBLIC) <http://www.rebe.rau.ro/RePEc/rau/clieui/FA09/CLI-FA09-A6.pdf>. [in English]
  7. Vaughan, D. 2002. Ethnic German Minorities in the Czech Republic, Poland and Slovakia. Radio Prague (www.radio.cz; 23-04-'02). [in English]
  8. Winther, P (ed.). 2001. Lesser-used languages in states applying for EU Membership. European Parliament. Directorate-General for Research. Working Paper. Abriges edition http://www.europarl.europa.eu/workingpapers/educ/pdf/106a_en.pdf. [in English]
  9. <http://europa.eu.int> - The Euromosaic study: Slovak in the Czech Republic (2005). [in English]
- Дата надходження статті: «29» жовтня 2016 р.
Стаття прийнята до друку: «10» листопада 2016 р.

Рецензенти:

Зданевич Л. – доктор педагогічних наук, професор

Руснак І. – доктор педагогічних наук, професор

Тадеєва Марія – завідувач кафедри іноземних мов Національного університету водного господарства та природокористування, доктор педагогічних наук, професор, e-mail: mtadeyeva@gmail.com

Tadeyeva Mariya – head of the department of foreign languages of National University of Water and Environmental Engineering, doctor of pedagogical sciences, professor, e-mail: mtadeyeva@gmail.com

Годунко Людмила – старший вчитель Сарненського педагогічного коледжу Рівненського державного гуманітарного університету, e-mail: god_net@ukr.net

Hodunko Liudmyla – senior teacher of Sarny Teacher's Training College of Rivne State University of Humanities, e-mail: god_net@ukr.net

Цитуйте цю статтю як:

Cite this article as:

Тадеєва М. Підтримка викладання мов національних меншин у сфері освіти Чеської Республіки / Марія Тадеєва, Людмила Годунко // Педагогічний дискурс. – 2016. – Вип. 21. – С. 160–164.

Tadeyeva M., Hodunko L. Support for Teaching of Minority Languages in the System of Education of the Czech Republic, *Pedagogical Discourse*, 2016, Issue 21, pp. 160–164.